

ПРИКЛАДНА ЛІНГВІСТИКА ЯК ГАЛУЗЬ МОВОЗНАВСТВА

Постановка проблеми. Стан розвитку науки ХХ ст. характеризується зміцненням взаємодії гуманітарних, природничих і технічних дисциплін, що обумовлено досягненнями кібернетики, інформатики, семіотики, які внесли суттєві корективи у зміст і компетенцію низки наук.

Прикладна лінгвістика традиційно пов'язана з різноманітними аспектами лінгвістичного забезпечення людської комунікації, які можна звести до єдиної проблеми оброблення інформації, що функціонує у суспільстві у вигляді текстів. Це проблеми лінгводидактики мов, орфографії, транслітерування, перекладу, термінології, дешифрування тощо.

Аналіз попередніх досліджень. Загальні проблеми прикладної лінгвістики досліджували як вітчизняні так і зарубіжні мовознавці: А. Баранов, Н. Бардіна (прикладна лінгвістика), О. Гринбаум (комп'ютерні аспекти стилеметрії), Л. Бондарко, Л. Вербицька (синтаксичні структури і стилістична діагностика), Р. Кобрин (лінгвістика в картографії), Г. Мартиненко, С. Чебанов (стилеметрія), З. Партико, Е. Савенкова, О. Селіванова, Б. Коваль, Н. Городецький, та інші. Серед зарубіжних дослідників питаннями прикладної лінгвістики займалися: Х. Фергюсон, В. Відовсон, М. Холідей, У. Чейф, Т. Гівон, Дж. Гринберг (функціональна та типологічна теорії лінгвістики), У. Лабов, Д. Хаймз, Дж. Гамперц, Дж. Фішман, Л. Мілрой (антропологічна лінгвістика, соціолінгвістика), Грабе В., Каплан Р. (корпусна лінгвістика).

Мета статті. Історія розвитку лінгвістики як науки характеризується переважною увагою до фундаментальних теоретичних досліджень. Сучасний прагматичний час зумовив активізацію досліджень у сфері практичного застосування накопичених лінгвістичних досягнень і, відповідно, активний розвиток такої лінгвістичної науки, якою є прикладна лінгвістика.

Виклад основного матеріалу. Прикладна лінгвістика є повноправним розділом мовознавства, спрямованим на розв'язання практичних завдань різних галузей науки й техніки, повсякденного життя людини, суспільства на підставі теоретичного доробку досліджень мови й мовлення. Російський дослідник А. Баранов подає дефініцію прикладної лінгвістики як «діяльності по прикладанню наукових знань про устрій та функціонування мови в нелінгвістичних наукових дисциплінах і в різних сферах практичної діяльності людини, а також теоретичне осмислення такої діяльності» [2, с. 23]. Прикладання наукових знань мовознавства до різних нелінгвістичних дисциплін є ознакою таких дисциплін як соціо-, психо-, нейролінгвістики, лінгвокультурології тощо. Знання про мову застосовуються у філософії, логіці, літературознавстві і т.ін. Особливо вагомим є положення про те, що прикладна лінгвістика має власне теоретичне осмислення, адже без установлення категорійно-понятійного апарату, предмета й об'єкта, завдань, проблем, принципів і настанов неможлива будь-яка наукова галузь. Об'єктом прикладної лінгвістики є практичні завдання, для розв'язання яких потрібно залучення доробку мовознавства, а предметом — способи їх розв'язання.

Як самостійна лінгвістична дисципліна прикладна лінгвістика виокремила у другій половині ХХ ст., хоч завдання прикладного характеру (наприклад, створення алфавітів, систем письма, орфографії, різних словників і довідників, транслітераційних і транскрипційних систем, навчання іноземній мові, тлумачення й коментування текстів, перекладу тощо) мовознавство вирішувало ще з давніх-давен.

Термін «прикладна лінгвістика» з'явився наприкінці 20-х р.р. XX ст. (в англомовній традиції термін «applied linguistics», як вважають, почав використовуватися у другій половині 50-х р.р.). У 1956 році в університеті Единбурга було відкрито школу прикладної лінгвістики під керівництвом Дж. Кетфорда, а у 1957 році у Вашингтоні було засновано Центр прикладної лінгвістики під керівництвом Ч. Фергюсона. Ці дві установи відрізнялися спектром завдань, але головною метою обох було поширення навчання англійській мові по всьому світу. Нині англо-американська прикладна лінгвістика набула нових дослідницьких векторів, зокрема, розробки проблем мовної політики, мовного планування, лексикографії, мовної терапії, білінгвізму та полілінгвізму, методики викладання іноземних мов, застосування мовних особливостей у сфері судочинства тощо. Деякі мовознавці залучають до прикладних лінгвістичних досліджень проблеми стилістики, генристики, аналізу дискурсу, перекладу, соціолінгвістики, конверсаційного аналізу і т.ін. [9, с. 58]. Англійською мовою виходять періодичні наукові часописи «Прикладна лінгвістика», «Міжнародний журнал прикладної лінгвістики», «Щорічний огляд із прикладної лінгвістики», «Міжнародний огляд прикладної лінгвістики».

У СРСР термін «прикладна лінгвістика» почав широко використовуватися із 50-х р.р. XX століття, що насамперед пов'язувалося не з методикою викладання мови, як це було на початку становлення прикладної лінгвістики в зарубіжному мовознавстві, а з розробкою комп'ютерних технологій, зокрема, автоматизованих систем інформаційного пошуку, обробки тексту тощо.

В англо-американській лінгвістичній енциклопедії зазначено, що, можливо, немає такої сфери гуманітарних і суспільних наук, яка б викликала стільки дискусій, як прикладна лінгвістика [10, с. 22].

Дискусійними є питання статусу прикладної лінгвістики як окремої мовознавчої галузі, наявності в цій дисципліні теоретичного компонента, розмежування прикладних і неприкладних лінгвістичних досліджень, співвідношення між прикладним мовознавством і комп'ютерною лінгвістикою, перекладознавством, методикою викладання мови, соціо- та психолінгвістикою тощо.

Представник Единбурзької школи Х. Відовсон запропонував розглянути відмінність між «applied linguistics» і «linguistics applied» зважаючи на те, що для розв'язання прикладних завдань потрібно застосовувати доробок не лише мовознавства, а й психології, антропології, філософії, соціології і т. ін. Тому прикладна лінгвістика є міждисциплінарною галуззю, а не власністю лінгвістики [11, с. 124]. Загалом питання ставилося і щодо того, у якому відношенні перебувають прикладне мовознавство й мовознавство взагалі. Це питання й досі не отримало однозначної відповіді науковців. Чимало дослідників протиставляють теоретичну лінгвістику прикладній лише на підставі використання комп'ютерних технологій. Супротивники такого підходу вважають, що прикладна лінгвістика повинна мати широку сферу діяльності «по прикладанню наукових знань про устрій та функціонування мови в нелінгвістичних наукових дисциплінах і в різноманітних сферах практичної діяльності людини», а також «займатися теоретичним осмисленням такої діяльності» [2, с. 7]. Українська дослідниця Н. Бардіна підкреслює, що прикладна лінгвістика протиставлена класичній (чистій) лінгвістиці евристичними процедурними особливостями й зовнішньою орієнтацією на зміни матеріального світу, буття соціуму, втілення в життя ідей, планів, намірів [3, с. 5-14].

Лінгвісти пропонують два критерії залучення предметної сфери до прикладної лінгвістики. По-перше до неї належать ті сфери людських знань (не лише теоретичних, а й практичних, тобто вмінь, досвіду), у яких конкретні прикладні проблеми вирішуються зі зверненням до наукових знань про мову (до матеріалу фундаментального мовознавства). Прикладами таких сфер є переклад (його теорія та практика), викладання іноземних мов. По-друге, до прикладної лінгвістики залучаються й ті сфери людських знань про мову, які розглядають її в певному аспекті, готуючи тим самими базу для розв'язання цілого комплексу прикладних питань. Такими сферами є психолінгвістика, термінознавство,

соціолінгвістика [6, с. 305]. С. Коваль розглядає прикладні доміанти в різних галузях мовознавства, як-от: термінознавстві, теорії мовної комунікації, нейролінгвістиці, перекладознавстві й ін. Б. Городецький включає до прикладної лінгвістики лінгводидактику, лексикографію, практичну стилістику, теорію перекладу, термінознавство, теорію штучних мов, прикладну риторичку, теорію масової комунікації, текстологію, нормування мови й мовне планування, польову лінгвістику, теорію писемності, методи лікування мовних дефектів тощо [4, с. 7]. І. Арнольд зазначає, що різні види прикладної лінгвістики спрямовані на безпосереднє виконання завдань, які ставить перед наукою практика. До прикладної лінгвістики вона залучає теоретичні основи викладання рідної й іноземної мови, лексикографію, термінознавство, практичну стилістику [1, с. 14].

Існують й інші підходи до розгляду співвідношення лінгвістичних галузей і прикладного мовознавства. Так, зважаючи на сприйняття прикладного аспекту генеративної граматики Н. Хомського та його послідовників, В. Грабе пропонує виокремити ще три сфери прикладних лінгвістичних досліджень:

1) функціональну та типологічну теорії, представлені в роботах М. Холідея, У. Чейфа, Т. Гівона, Дж. Гринберга;

2) антропологічну лінгвістику, соціолінгвістику (У. Лабов, Д. Хаймз, Дж. Гамперц, Дж. Фішман, Л. Мілрой).

3) корпусну лінгвістику [9, с. 36].

Багато науковців вважають такий підхід неприйнятним через необґрунтованість обмеження прикладних досліджень саме цими галузями, до яких не включено ані психолінгвістику, ані методику викладання мови й інші галузі. До того ж невідомо, чому прикладний статус приписаний типології та функціоналізму саме в наведених версіях. Такі розбіжності у тлумаченні прикладного мовознавства зумовлюють висновок про те, що його сфера залишається нечіткою через невизначеність межі між теоретичним і прикладним аспектами мовознавчих досліджень, а також через загальну тенденцію сучасної лінгвістики до експансіонізму, який виявляється як у вторгненні до лінгвістичних студій знань різних галузей науки, так й у використанні мовознавчого доробку щодо інших галузей знань.

Одним з найбільш поширених напрямів прикладної лінгвістики є традиційний напрям використання природної мови (як рідної, так і іноземних) у процесі комунікації людей, тобто лінгводидактика мов, що складається з проблем письма (графіка), методики навчання рідній і іноземним мовам, орфографії і пунктуації та їх удосконалення, мовної культури тощо. Цей напрям має ще назву конкретного мовознавства, тобто такого, що вивчає окремі (конкретні) мови (україністика, русистика тощо) [7, с. 426]. Функціонування кожної мови як засобу спілкування вивчається у межах функціональної лінгвістики, яка, на відміну від конструктивної лінгвістики, що вивчає мову, надає перевагу дослідженню мовлення.

Практичне використання мов є неможливим без урахування особливостей мовного спілкування та таких його складових, як мовець, адресат, повідомлення, контекст, специфіка контакту та код (засоби) повідомлення, які вивчаються у межах комунікативної лінгвістики.

Комунікативні процеси, що розглядаються у комунікативній лінгвістиці, аналізуються з урахуванням зв'язку конкретних мов з культурою, взаємодією мовних, етнокультурних і етнопсихологічних чинників, які є предметом аналізу етнолінгвістики, тісно пов'язаної з так званою зовнішньою лінгвістикою, об'єктом якої є сукупність етнічних, соціальних, історичних, географічних та інших чинників як нерозривно пов'язаних з розвитком і функціонуванням мови [7, с. 423].

Посилення міжнародних зв'язків активізувало розвиток таких напрямів прикладної лінгвістики, як інтерлінгвістика, що вивчає міжнародні мови як засіб міжнародного спілкування [7, с. 424], та перекладознавство, у межах яких набули особливої актуальності

питання транскрипції усного мовлення, транслітерування тощо. Теоретичним підґрунтям для розвитку цих прикладних напрямів можна вважати досягнення у галузі зіставного мовознавства (контрастивної лінгвістики, конфронтативної лінгвістики), яке на основі зіставного методу вивчає дві чи більше мов з метою виявлення їх подібностей і відмінностей на всіх рівнях мовної структури [7, с. 422].

Використання певних наукових методів спричинило появу нових напрямів у розвитку тієї чи іншої прикладної сфери. Так, наприклад, застосування методів картографування та лінгвістичної географії (нанесення на географічну карту ізоглос — меж поширення певних мовних явищ) зумовило розвиток ареальної лінгвістики (лінгвогеографії, просторової лінгвістики), що тісно пов'язана з таким напрямом прикладної лінгвістики, як картографія, тобто лінгвістичне забезпечення створення та використання географічних карт [5, с. 42].

Актуальним є і практичне використання лінгвістичних даних у стилістичній діагностиці, стилеметрії, при автоматизації певних процесів (наприклад, видавничого), які стали цікавими напрямками сучасної прикладної лінгвістики [8, с. 87].

Прикладний характер має і проблема дешифрування. Мова як явище соціальне функціонує в тісній взаємодії з суспільством: стан і розвиток мови залежить від суспільних процесів і навпаки — мова здатна впливати на стан суспільства. Близькою до зазначених напрямів є проблема прикладної термінології, але найбільш давньоюприкладною сферою мовознавства можна вважати прикладну лексикографію. На сучасному етапі її розвитку цей напрям прикладної лінгвістики, окрім розробки традиційних паперових словників, збагатився таким аспектом, як комп'ютерна лексикографія, яка у поєднанні з даними ще однієї нової науки — системології — здатна продукувати такі електронні лексикографічні форми, якими є інформаційно-пошукові тезауруси.

Розвиток лінгвістичних досліджень останніх десятиліть характеризується міждисциплінарною взаємодією з іншими науками (кібернетика, інформатика, семіотика, соціологія, психологія тощо). Інтегрованість зусиль учених зумовила розвиток таких комплексних наук, як соціолінгвістика, психолінгвістика, нейролінгвістика, когнітивна лінгвістика, математична лінгвістика, кібернетична лінгвістика, комп'ютерна лінгвістика тощо.

Кожну з цих наук доцільно розглядати як окремий напрям прикладної лінгвістики, який здатен дати суттєвий поштовх розвитку новітніх технологій, науково-технічному прогресу в цілому.

Особлива роль у цьому відводиться саме комп'ютерній лінгвістиці, яка охоплює питання автоматичного (машинного) перекладу, лінгвістичного забезпечення інтелектуальних систем, створення інформаційних мов, автоматичного анотування та індексування документів, автоматичного аналізу (розпізнавання) й автоматичного синтезу тексту, комп'ютеризації навчання тощо.

Перелічені аспекти комп'ютерної лінгвістики мають безпосереднє відношення до проблем штучного інтелекту, розв'язання яких потребує комплексних зусиль дослідників різних наук.

Серед напрямів прикладної лінгвістики є й документознавство. Саме документ є втіленням лінгвістичного забезпечення людської комунікації, що полягає в обробці, зберіганні, передачі соціально значимої інформації, зафіксованої в текстах. Названі основні напрями досліджень у межах сучасної прикладної лінгвістики не становлять собою закритого списку, адже життя — процес динамічний, і розвиток науково-технічного прогресу виявляє і ще обов'язково виявить нові сфери практичного застосування мови. Однак і дослідження названих прикладних аспектів мови має дуже багатогранні і багатообіцяючі перспективи, особливо в Україні.

Висновки. Прикладна лінгвістика — напрям у мовознавстві, що займається розробкою методів вирішення практичних завдань, пов'язаних з використанням мови.

Прикладні сфери мовознавства здавна відрізнялися широкою різноманітністю. Найбільш древні з них — лист (графіка), методика навчання рідної та нерідної мов, лексикографія. Надалі з'явилися переклад, дешифрування, орфографія, термінознавство. Один з традиційних напрямів прикладної лінгвістики пов'язаний з участю в мовній політиці держави і формується як мовна політика і мовне будівництво. Одночасно з розвитком і вдосконаленням класичних областей прикладного мовознавства в другій половині ХХ в. намітився і визначився ряд нових його напрямків, які представляють собою логічне продовження історичного розвитку прикладної лінгвістики на новому етапі, обумовленому сучасною науково-технічною революцією, зміцненням взаємозв'язку суспільних, природних і технічних наук. До цих напрямків належать: обробка інформації, моделювання знань, автоматична обробка мови в її письмовій та усній формах.

Найважливішим завданням вищої освіти в Україні на сучасному етапі є підготовка висококваліфікованих, конкурентоспроможних фахівців, що забезпечуватимуть нагальні потреби вітчизняного ринку праці. Значення напряму прикладна лінгвістика в сучасному суспільстві важко переоцінити, тому що мова є найважливішим засобом комунікації в суспільстві і тісно пов'язана з мисленням і свідомістю.

Технологізація суспільства, розширення функцій мови в ньому, поява нових можливостей застосування знань про мову в нелінгвістичних дисциплінах та різних сферах діяльності людини зумовлюють посилення уваги до фахової підготовки майбутніх фахівців у галузі прикладної лінгвістики.

Загальновідомою є думка, що основи професійної майстерності майбутнього філолога формуються під час вивчення всіх дисциплін у вищому закладі освіти. Проте провідна роль у системі підготовки лінгвіста-прикладника належить прикладним дисциплінам мовознавчого циклу.

В останні десятиріччя, коли мовознавство та інші науки набули антропоцентричної спрямованості, найбільш актуальними стали питання, пов'язані з моделюванням штучного інтелекту, процедурами вербального кодування та декодування інформації і реалізацією регулятивної функції мови; мовленнєвого впливу та мовленнєвої діагностики. Необхідним стало дослідити засоби мовленнєвого трансформування світу (прикладні можливості когнітивної лінгвістики, психолінгвістики), мовленнєвого впливу (практичне застосування теорії і практики вербальної комунікації, сугестивної лінгвістики), поставити на відповідний науковий рівень мовленнєву діагностику, підвищити ефективність мовної політики, розробити відповідні методи парламентської лінгвістики, тобто тих галузей знання, що сформувалися на межі лінгвістики, семіотики, психології, соціології, інформатики та когнітології. У ХХ столітті серед прикладних проблем мовознавства на перший план вийшли завдання автоматичної обробки усних та письмових текстів, упровадження математичних методів у дослідження й опис мовних процесів. Чинні в Україні програми й навчальні плани спеціальності та спеціалізації «Прикладна лінгвістика» орієнтовані саме на ці напрями.

Література:

1. Арнольд И.В. Основы научных исследований в лингвистике. — М., 2003.
2. Баранов А.Н. Введение в прикладную лингвистику. — М., 2003.
3. Бардина Н.В. Проблемы сучасної прикладної лінгвістики // Мова. — Одеса, 2004.
4. Городецкий Б.Ю. Актуальные проблемы прикладной лингвистики Новое в зарубежной лингвистике. — М., 1983. — Вып. 12.
5. Кобрин Р.Ю. Лингвистика в картографии // Прикладное языкознание: Учебник / Л.В.Бондарко, Л.А.Вербицкая, Г.Я. Мартыненко и др. Отв. ред. А.С. Герд. - СПб: Изд-во С.-Петербург. ун-та, 1996. - С.408 - 419.
6. Коваль С.А. О составляющих прикладной лингвистики // Мова. — Одеса, 2004.
7. Кочерган М.П. Загальне мовознавство: Підручник: - К.: Видавничий центр «Академія», 2003. - 464 с.
8. Мартыненко Г.Я. Сложность синтаксических структур и стилистическая диагностика // Прикладное языкознание: Учебник / Л.В.Бондарко, Л.А.Вербицкая, Г.Я.Мартыненко и др. Отв. ред. А.С.Герд. - СПб: Изд-во С.-Петербург. ун-та, 1996. - С.435- 450.
9. Grabe W., Kaplan R.V. Introduction to Applied Linguistics. MA — 1992
10. The Linguistics encyclopedia / Ed. by Kirsten Malmkjær. — L.N.Y., 2004.
11. Widdowson H.G. On the limitation of linguistics applied // Applied Linguistics. — 2000. — Vol. 21.

У статті розглядається така галузь мовознавства як прикладна лінгвістика, що є повноправним розділом мовознавства, спрямованим на розв'язання практичних завдань різних галузей науки й техніки, повсякденного життя людини, суспільства на підставі теоретичного доробку досліджень мови й мовлення.

Ключові слова: мовознавство, прикладна лінгвістика, навчальний процес, міждисциплінарна взаємодія, комунікативний аспект, комплексна наука.

В статье рассматривается такая область языкознания как прикладная лингвистика, которая является полноценным разделом языкознания, направленным на решение практических заданий разных областей науки и техники, повседневной жизни людей и общества, на основе теоретической базы исследований языкознания.

Ключевые слова: языкознание, прикладная лингвистика, процесс обучения, междисциплинарное взаимодействие, коммуникативный аспект, комплексная наука.

The article considers such field of linguistics as applied linguistics that is directed to the solving practical tasks in the spheres of science and technology, people's everyday life and society, on the basis of theoretical knowledge of linguistics.

Key words: linguistics, applied linguistics, educative process, interdisciplinary interaction, communicative aspect, complex science.